

O PROBLEMATIKE HODNOTENIA

V. BROŽÍK, Marxistická teória hodnotenia, Bratislava 1976

Problematika hodnotenia je v marxistickej filozofii zahrnutá od samého začiatku, tvorí integrálnu súčasť jej vedeckého skúmania a poznania sveta, no napriek tomu jej špecifickému skúmaniu nebola pomerne dlho venovaná osobitná pozornosť. Až v šesťdesiatych rokoch sa V. P. Tugarinov a ďalší sovietski filozofi sústredili na hlbšie rozpracovanie problematiky hodnotenia, a to použitím pojmu hodnoty. Títo filozofi poukázali na to, že hodnotenie i hodnota majú svoju materialistickú a vedeckú interpretáciu, že riešenie problematiky hodnotenia je riešením otázky vzťahu človeka a jeho spoločenského prostredia, objektívnych podmienok a praktickej aktivity subjektu novým spôsobom a v novom svetle.

Od tých čias už bolo o hodnotení a hodnotách napísané pomerne veľa. V poslednom období i mnohí naši filozofi obracajú pozornosť týmto smerom. Na všestrannú analýzu hodnotiaceho procesu sa zameriava Vladimír Brožík vo svojej knihe *Marxistická teória hodnotenia* (Bratislava 1976), ktorá sa objavila na našom knižnom trhu koncom minulého roku. Autor v nej nadväzuje na svoje predošlé skúmania a poznatky rozpracované v práci *Hodnoty, normy, a projekty sveta* (Bratislava 1969) a v štúdií publikovanej v časopise *Filozofia* pod názvom *Kapitoly z axiológie* (*Filozofia* 1970, č. 1—6, 1971, č. 1).

V. Brožík poukazuje na marxistické východiská skúmania hodnotiaceho procesu ako osobitnej formy duchovného osvojenia si sveta človekom.

Zdôrazňuje jednotu konajúceho a hodnotiaceho subjektu. Podčiarkuje potrebu analytického skúmania hodnotenia a hodnotových javov v širších súvislostiach vo vzťahu k spoločenskej praxi, nevyhnutnosť analýzy procesu hodnotenia ako súčasti praktickej aktivity subjektu a ako špecifickej formy odrazu spoločenskej skutočnosti v ľudskom vedomí.

Hodnotu chápe ako kategóriu, ktorá vyjadruje špecifickú stránku vzťahu objektu a subjektu, ktorý má objektívny základ v štruktúre skutočnosti. Jej vznik je sprostredkovaný praktickou činnosťou ľudí, ich spredmetňovaním sa v skutočnosti, ktorej realizácia sa uskutočňuje v hodnotení a ktorá vyjadruje vzťah subjektu ku skutočnosti, vytvorený na základe jeho potrieb a záujmov.

Hodnotiaci proces ako proces aktúálnej realizácie hodnôt považuje za vlastný predmet marxistickej axiológie, a preto — ako i sám uvádza — nazval svoju knihu *Marxistická teória hodnotenia*. Upozorňuje na to, že východiskom marxistickej teórie hodnotenia je existencia objektívnej hodnotovej skutočnosti, existencia spoločenského bytia ako bytia hodnotového, ktoré je produktom vyvíjajúcej sa spoločenskej praxe, procesu spredmetňovania spoločenského subjektu v skutočnosti, ktorý je zároveň zhodnocovacím procesom. Spoločenské bytie ako bytie hodnotové si subjekt osvojuje v hodnotiacej reflexii, v ktorej súčasne spoločenské bytie svoje hodnoty vyjavuje.

Autor sa vo svojej práci opiera o

Marxovu analýzu hodnoty a o jeho axiologické pojmoslovie v Kapitáli. Už Marx upozorňoval, že každá hodnota zahŕňa v sebe vynaložené množstvo práce a užitočnosť. Odlišoval zhodnocovací proces ako proces tvorby hodnot od hodnotenia, v ktorom sa hodnoty realizujú a vyjavujú iba v závislosti od potrieb hodnotiaceho subjektu. Hodnotu ako spredmetnenie odlišil Marx ako hodnotovú predmetnosť od hodnoty ako jej javovej formy. V. Brožík používa namiesto termínu hodnotová predmetnosť pojem hodnotovosť. Rozvádza rozdiel medzi podstatou hodnoty, teda hodnotou ako spredmetnením, ktorá existuje dispozične ako možná hodnota, ktorá nie je zjavná ani funkčná a je daná miestom a funkciou objektu v spoločenskej praxi, a hodnotou ako fenoménom tejto podstaty, ktorá sa takto vyjavuje v hodnotení.

Vo svojich úvahách venuje hlavnú pozornosť analýze hodnotiaceho procesu, skúmaniu determinánt a vzájomnej podmienenosti jednotlivých zložiek podieľajúcich sa na hodnotení. Vystihuje dialektiku poznávacieho a hodnotiaceho procesu. Poznanie a hodnotenie považuje za dve odlišné, dialekticky späté formy odrážania objektívnej reality v ľudskom vedomí, za dve špecifické interakcie subjektu a objektu. Otázku o prvotnosti poznania alebo hodnotenia pokladá za absurdnú. Poukazuje na to, že poznanie je podmienkou, predpokladom hodnotenia a prechádza na hodnotenie a je ním spätne podmienené a stimulované. Upozorňuje na odlišnosť funkcií poznania a hodnotenia. Kým v poznávaní človek rozvíja svoje vedomie, hodnotenie je dôležitou formou sebauvedomovania subjektu. V hodnotení zisťujeme kvalitu objektu, posudzujeme jeho funkciu v našej praxi vzhľadom na naše potreby a záujmy. Uvedomujeme si, čím je skutočnosť vo

vzťahu k našim potrebám a aj náš vzťah k spoločenskej skutočnosti. Hodnotenie je proces, „v ktorom si subjekt uvedomuje svoje potreby a možnosti ich saturácie v jestvujúcich podmienkach a v ktorom projektuje ideálne podmienky, ktoré by mohli optimálne nasýtiť pocítované potreby“. [s. 68] V. Brožík zdôrazňuje, že hodnotenie ako forma sebauvedomovania subjektu má dôležitý význam pre cieľavedomé konanie, pre stanovenie cieľov a výber prostriedkov konania.

Základný rozdiel medzi poznávaním a hodnotením vidí v tom, že na rozdiel od poznania, ktoré abstrahuje od jednoty subjektu a objektu, od zameranosti subjektu v poznávaní, hodnotenie je na tejto jednote založené, je bytostne podmienené a subjektívne zaujaté, bezprostredne determinované potrebami a záujmami subjektu. Analýzou predmetu, priebehu a výsledku hodnotenia dokazuje špecifickosť hodnotiaceho procesu po formálnej i obsahovej stránke. Skúma dialektiku objektívnej a subjektívnej stránky v hodnotení a vyvracia názory pochybujúce o kognitívnom obsahu hodnotenia. Podľa V. Brožíka špecifickosť predmetu hodnotenia spočíva v tom, že predmetom hodnotenia sa môže stať jedine spoločenské bytie, ktoré je hodnotovo relevantné, podľa slov autora iba to, čo sa už stalo súčasťou praxe a má celkom určitú hodnotovosť, pričom treba brať do úvahy, že objektívna hodnotovosť je diferencovaná a premenlivá v čase a priestore spoločenského bytia. Stáva sa predmetom hodnotenia iba pre určitý subjekt a to v závislosti od osobitosti jeho individuálnej praxe, ktorá určuje hranice toho, čo sa môže stať predmetom jeho hodnotenia. „Čím špecifickejšia je jeho zhodnocovacia aktivita, tým špecifickejšia je preňho hodnotovosť skutočnosti, a preto aj sama táto skutočnosť ako predmet hodnotenia.“ [73]

Človek vždy hodnotí z hľadiska vlastných potrieb a z nich vyplývajúcich uvedomelých záujmov. Predmetom hodnotenia sa stávajú tie elementy spoločenského bytia, ktoré sa v praxi subjektu ponúkajú jeho objektívne determinovaným potrebám a záujmom. Ďalej upresňuje, že „predmetom hodnotenia je hodnotovosť tých elementov spoločenského bytia, ktoré sú predmetom nenasýtených aktuálnych potrieb subjektu, alebo takých elementov, ktoré s uspokojovaním týchto potrieb súvisia”. (58—59)

Tieto potreby a záujmy subjekt vždy uplatňuje v hodnotení a podľa nich si vytvára mieru, ekvivalent hodnoteného, ktorý sa stane nástrojom hodnotenia. Kritériom, sa stávajú názory, predstavy subjektu, ktoré sú výrazom jeho aktuálnych potrieb a záujmov.

Podľa V. Brožíka každé hodnotenie je porovnávaním, konfrontáciou toho, čo subjekt vo svojom hodnotovom prostredí nachádza, s názorom, predstavou, ktorú má o danej hodnote. „... v hodnotení ide o porovnávanie poznánych, spoločensky relevantných entít navzájom alebo o ich porovnávanie s našimi subjektívnymi názormi a predstavami o tom, čo je hodnotné, teda o porovnávanie s názormi a predstavami, ktoré sa v hodnotení stávajú meradlom, normou, a tak umožňujú dospieť k hodnotovému súdu.” [61] V hodnotení na základe subjektívnej miery subjekt konštatuje prítomnosť hodnoty, posudzuje hodnotovú skutočnosť a zaujíma k nej určitý postoj.

Ako upozorňuje V. Brožík, výsledkom hodnotenia je hodnotový súd, ktorý je subjektívnou formou odrazu spoločenskej skutočnosti, a nie hodnota, ktorá sa v hodnotení realizuje. „Výsledok hodnotenia je teda odrazom objektívnej hodnotovosti vecí, ako aj výrazom bytostných záujmov a potrieb subjektu, ktoré sa k tejto hodnotovosti vzťahujú.” [64]

Autor poukazuje na to, že práve rôzne hľadiská, z ktorých subjekt hodnotí a ktoré sú podmienené stavom jeho potrieb a záujmov, odlišujú hodnotenie od poznávania. Relatívna závislosť výsledku hodnotenia od voľby určitého hľadiska je podľa neho hlavnou príčinou neredukovateľnej premenlivosti a diferencovanosti hodnotových súdov. Dokazuje, že tento fakt nie je dôvodom na popieranie kognitívneho obsahu hodnotenia, pretože hodnotenie „ako forma sebauvedomenia subjektu je zdrojom poznania pre hodnotiaci subjekt o hodnotiacom subjekte a jeho bytostnej situácii”. [75] Tvrdenie filozofov subjektivistických axiológií o existencii hodnotovo indiferentnej skutočnosti Brožík vyvracia poukázaním na to, že hodnotenie je procesom reflektovania hodnôt, procesom, v ktorom prisudzujeme objektívnej hodnotovosti určitú javovú formu. Dokazuje, že hodnoty sú výsledkom apercepcie hodnotovej skutočnosti cez subjektívne hodnotiace kritériá, od ktorých závisí ich výsledná forma. „... objektívna hodnotovosť nadobúda až v hodnotení subjektívnu formu, ktorá je výsledkom nielen historicky sa vyvíjajúceho procesu abstrakcie, ale aj subjektívnej voľby takto abstrahovaného hľadiska”. [82] Brožík uvádza, že subjektívnou mierou, o voľbe ktorej rozhoduje subjekt, sa môže stať nejaká iná súmerateľná hodnotovosť, norma alebo hodnotový symbol. Podľa toho sa objektívna hodnotovosť vyjavuje v hodnotení ako hodnota v relatívnej, všeobecnej alebo symbolickej forme. Či pôjde o etickú, estetickú, právnu atď. hodnotu, to závisí od hľadiska, z ktorého subjekt hodnotí.

V tejto súvislosti autor skúma determinanty, ktorými je podmienená voľba hodnotového ekvivalentu. Prichádza k záveru, že táto voľba závisí od objektívnej situácie, v ktorej sa práve

praktický subjekt nachádza, od jeho predchádzajúcej hodnotovej skúsenosti, od úrovne poznatkov o predmete i o ekvivalente hodnotenia a hlavne od objektívne determinovaných potrieb a aktuálnych záujmov o tie hodnoty, o ktorých predpokladá, že by mohli tieto potreby a záujmy uspokojiť.

Brožík sa vo svojich úvahách zaoberá tiež otázkou možnosti aplikácie pojmu pravdy a omylu na hodnotenie. Pretože pojem pravdy a omylu nie je možné vzťahovať ani na podstatu hodnoty, ani na hodnotu ako jej javovú formu, skúma možnosti verifikácie hodnotových súdov. Hodnotové súdy by sa mali podľa autora overovať zistením správnosti poznania objektu, ktorý chceme hodnotiť a overením funkčnosti nástroja hodnotenia. Rozširuje gnozeologický pojem pravdy, ktorý je príliš úzky a neaplikovateľný na hodnotenie, ak „budeme chápať pravdu nielen ako zhodu vedomej reflexie určitej skutočnosti s tým, čo je reflektované, ale aj ako zhodu a reálnosť zámeru s tým, čo sa má realizovať, potom sa otvára možnosť aplikácie pojmu pravdy bez zvyšku aj na hodnotenie“. (117—118)

Z hodnotových ekvivalentov, ktoré sa stávajú nástrojom hodnotenia, osobitnú pozornosť venuje problematike noriem. Skúma normu ako psychosociálny fakt, skúma jej genézu a funkcie. Definuje normu ako predstavu alebo názor, „ktorý sa stáva mierou v hodnotení alebo pravidlom v konaní subjektu, to značí subjektívnym ekvivalentom objektívnej hodnotovosti alebo regulátorom hodnototvornej aktivity“. (130) Odlišuje normu ako myšlenú, konceptuálnu hodnotu od hodnoty, objektívny hodnotový systém od subjektívneho systému noriem. Odlišuje tiež normu od ideálu, ktoré mnohí autori stotožňujú. Ideálu je podľa neho vlastná jedine regulatívna

funkcia praktickej aktivity človeka, pretože na rozdiel od normy, v ktorej sa spája odraz hodnotovej skutočnosti s predstavou o tom, čo je hodnotné, ideál je negáciou všetkého pozitívneho v jestvujúcom, odráža iba želané, a preto nemôže byť nástrojom hodnotenia.

Ďalej Brožík odlišuje hodnotu ako axiologický pojem od významu, ktorý je semiotickou kategóriou. Sleduje, nakoľko hodnota a význam napriek podstatnej odlišnosti spolu súvisia. Skúma, ako sa znaky, ktoré v procese spoločenskej praxe nadobúdajú „sekundárnu hodnotovosť“ a ktoré sú jednotou znakového nástroja a významu, stávajú predmetom hodnotenia.

Autor neobchádza ani otázku typológie a hierarchie hodnôt, ktoré boli tradične predovšetkým apologetikou filozofických názorov. Uvádza niektoré zaužívané typológie, pričom upozorňuje na historickú premenlivosť typologizovania a hierarchizovania hodnôt, na ich determinovanosť dosiahnutým stupňom spoločenského vývoja a zároveň aj úrovňou hodnotiacich kritérií.

Pretože „všetky hodnoty sú napokon spôsobom existencie človeka a svojimi funkciami podmieňujú jeho spoločenskú existenciu“ [203], v záverečnej časti knihy pristupuje Brožík k analýze hodnotových funkcií a ku skúmaniu dialektiky ich funkčných závislostí. Rozlišuje funkcie hodnotovosti vecí, ktoré sú funkčné v rovine spoločenského bytia a funkcie hodnôt ako fenoménov hodnotovosti, ktoré sú funkčné v rovine spoločenského vedomia. Skúma najdôležitejšie funkcie hodnôt, ktoré spočívajú v tom, že motivujú a orientujú aktivitu subjektu, reprodukciu určitého spôsobu existencie človeka, sú dôležitými nástrojmi jeho sebauvedomovania a významnými podnetmi špecifických emocionálnych stavov subjektu.

Na záver sa Brožík zaoberá problematikou spoločenského bytia, životného prostredia a hlavne domovom človeka z hodnotového aspektu.

Kniha V. Brožíka je nepochybným prínosom do marxistickej axiológie a marxistickej filozofie vôbec. Ako prvý slovenský filozof sa podujal na hlbšie

teoretické rozpracovanie problematiky hodnotenia a hodnôt. Poukázal na to, že hodnotiaci proces je osobitným problémom v rámci marxistickej filozofie práve tak, ako aj poznávací proces, skúmanie ktorého si vyžaduje osobitný, špecifický prístup.

Alexandra Čatlošová

JE ČLOVEK NAOZAJ „OD PRÍRODY“ ZLÝ?

Otázka ľudskej prirodzenosti, dobrého a zlého v človeku je staršia ako filozofia. Odpovedalo sa na ňu rôznymi spôsobmi, naivne, špekulatívne i vedecky. Záujem o túto otázku nebol a nie je daný len zvedavosťou človeka, jeho túžbou poznať seba samého, ale je spätý aj s rastom konfliktov a problémov v živote ľudí, ktoré radikálne menia alebo ohrozujú jeho existenciu.

Dnes, keď dve tretiny ľudstva žijú v podmienkach všeobecnej krízy kapitalizmu, ktorý nie je schopný v dôsledku svojej vykorisťovateľskej a antihumánnej podstaty vyriešiť rozpory, ktoré ním lomujú a ktoré ničivo pôsobia na človeka, sa práve ideológovia tohto systému usilujú dokázať, že príčinou tohto zla nie sú dané spoločenské vzťahy, ale ľudská krutosť a agresivita, väziaca v samej biologickej podstate človeka.

Odvolačanie sa na „prirodzenú“ a „večnú“ agresivitu „podstatu“ človeka sa stalo základom argumentácie buržoáznej ideológie najmä v jej obhajobe nevyhnutnosti vojen v živote ľudstva. Jedným z tých, ktorí sa usilujú prostredníctvom biologizujúcich doktrín vysvetliť politiku a spoločenské pohyby, ale najmä ospravedlniť vojnu a vsugerovať čitateľom nemožnosť zmeniť ľudskú prirodzenosť, je napr. aj Američan Robert Ardrey, ktorého knihy zaplavujú súčasné buržo-

ázne trhy. Ideologické pozadie, vedec-kú neudržateľnosť a demagogickosť jeho koncepcie, ako aj iných teórií, ktoré sa vydávajú za vedecké a ktorých základom sú diela Sigmunda Freuda a Konrada Lorenza, odhaľuje v práci *Ľudská agresivita v dĺžech Marx-e, Freuda a Lorenza* [Svoboda, Praha 1975, 144 s.] rakúsky marxista Walter Hollitscher, známy u nás svojou rozsiahlou publikáciou *Človek očami vedy*.

Ako už hovorí sám názov, predmetom autorových úvah je problém ľudskej agresivity, jej pôvodu, podstaty a prejavov. W. Hollitscher sa na riešenie otázky agresivity pozerá najmä z hľadiska jej biologickej a spoločenskej podmienenosti a skúma predovšetkým opodstatnenosť pokusov aplikovať výsledky bádania z oblasti správania zvierat na správanie človeka. V tejto súvislosti je v centre jeho pozornosti hlavne problém biologickej determinovanosti ľudskej psychiky.

Hollitscher dôrazne odmieta chápať agresivitu ako večný atribút ľudskej prirodzenosti a odhaľuje nevedeckosť Freudových a Lorenzových úsilí vysvetľovať politiku a vojny ako prejav tejto agresivity.

Na Hollitscherovom prístupe ku kritike názorov Freuda, Lorenza a ich následníkov je cenné predovšetkým to, že sa neobmedzuje len na všeobecno-filozofickú argumentáciu, ale spája ju